

**A KÁRPÁT-MEDENCE X. SZÁZADI
LELETHORIZONTJÁNAK BULGÁRIAI VONATKOZÁSAI,
NÉHÁNY KIEMELT PÉLDA ALAPJÁN**

A Kárpát-medence és a mai Bulgária területének késő antik és kora középkori története számos kérdés tekintetében összekapcsolódik. Az egykor meglévő összefüggések régészeti és történeti kutatásának sokszínűségét jól jellemzi annak a Fehér Gézának a munkássága is, aki mindkét területen jelentős eredményeket ért el és aki tanulmányaiban elsőként végezte el ezen összefüggéseknek a régészeti leletekben is megjelenő vizsgálatát.¹ Kutatásai nyomán már a XX. század első felében nyilvánvalóvá vált, hogy a IX–X. századi Bolgár Birodalom fémművességének tanulmányozása elengedhetetlen a korai magyarság tárgyi hagyatékának a vizsgálata esetében.² Hasonló megállapításokat tett a Kárpát-medence avar kori leletei és a korai bolgár tárgyi emlékek komparatív bemutatása során is. Jelen szövegben magam, e kiemelkedő tudós emléke előtt is tisztelegve, igyekszem néhány példával tovább árnyalni kutatásának vonatkozásait, bemutatni szemléletének máig korszerű elemeit. Tanulmányomban igyekszem a két terület

---

1 Fehér, G.: Bulgarisch – ungarische Beziehungen in den V.–XI. Jahrhunderten. Keleti Szemle 19 (1921) 4–190.; Fehér, G.: Ungarns Gebietsgrenzen in der Mitte des 10. Jahrhunderts. Ungarische Jahrbücher 2 (1922) 37–69.; Фехеръ, Г.: Прабългарскитъ паметници при Мадара. (Monuments protobulgares de Madara. Matériaux relatifs à la religion des Protobulgares.) In: Godišnik na Narodnata Biblioteka v Plovdiv. Sofia 1927, 145–164.

2 Fehér G.: A bolgár-törökök szerepe és műveltsége. A bolgár-törökök és a honfoglaló magyarok hatása a keleteurópai művelődés kialakulásában. Budapest, 1940.

régészeti kutatásában mindig is fontos szerepet kapó együtt gondolkodás eredményeinek hatását bemutatni.

Fehér Géza összehasonlító vizsgálatsorozata a 2. világháborút követő hatalmi átrendeződés és a kelet-európai tudománypolitikát átformáló szemléletváltást követően bizonyos ideig háttérbe került.³ Munkáinak hatása azonban lényegesen hosszabb távúnak bizonyult, mint a nemzetállami keretekben gondolkodó, a történelmi és a régészeti kutatást alapvetően a modern politikai határok közé szorítani kíván tudománypolitika. A XX. század középső harmadára jellemző kelet-európai szemlélet ugyanis kevésbé volt nagyvonalú az ezen kereteken túllépni akaró szellemiség elfogadása tekintetében. További nehézséget jelentett, hogy – a XX. század alapvetően historikus tudomány szemléletéből adódóan – a kutatásban a Fehér Géza által felvázolt kapcsolatokat többen kizárólag történeti érvekkel kívánták alátámasztani: Kuvrat fiainak Kárpát-medencei jelenlétével, Omurtag kán expanziójával.⁴ Az egyes emlékek, tárgycsoportok vizsgálata során is alapvetően politikatörténeti keretekben történő gondolkodás volt az általános. Példaként említhető a veretes övek kérdése. A közelmúltban ismerte meg a nemzetközi szakmai közönség is a Duna melletti Iatrus liems egyik objektumában előkerült X. századi övvereteket, amely tárgyakat a lelet közreadója „magyar típusként” jellemezte és írt le;⁵ annak ellenére, hogy hasonló veretek nagy számban kerültek elő Bulgária más lelőhelyeiről is.

---

3 Fodor I.: Száz éve született id. Fehér Géza. ArchÉrt 117 (1990) 256–259.

4 A régészeti emlékek történeti interpretációjára vonatkozóan átfogó módszertani jelleggel: Brather, S.: *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. /Reallexikon der Germanischen Altertumskunde–Ergänzungsbände, 42./* Berlin–New York, 2004.

5 Gomolka-Fuchs, G.: Eine Gürtelgarnitur vom ungarischen Typ aus der frühmittelalterlichen Siedlung von Krivina, Bezirk Ruse, Bulgarien. *Eurasia Antiqua* 8 (2002) 493–514.

Számos párhuzam van a Várnai Múzeum gyűjteményében, a pliszikai és a preszlavi emlékhelyek kiállításain és a kora középkori emlékek egyik legrepresentatívabb tárházában, a Sztaraja Bălgarija gyűjteményben is.⁶ A bulgáriai leletek ismeretében a Kárpát-medencei párhuzamok száma igencsak elenyésző a délkelet-európai darabokhoz képest. Felvetődik tehát a kérdés: tekinthető-e egyáltalán „magyar típusnak” az adott verettípus?

Hasonló szemléletmód a Kárpát-medence kutatásában is megfigyelhető volt. A veretes övek egy része úgynevezett belső kapcsolósíjjas öv volt, amint arra már Dienes István felhívta a figyelmet a perbetei öv kapcsán.⁷ Az ilyen típusú öveket előszeretettel nevezte a magyar kutatók egy része „bolgár öveknek” annak fényében, hogy Dienes István elsősorban délkelet-európai párhuzamokra hivatkozva hangsúlyozta ezen övek bizánci és bulgáriai jelenlétét.⁸ Valójában ebben az esetben is finomítható a levont következtetés az újabb leletek tükrében, hiszen az ilyen típusú öveken alkalmazott technikai megoldások széles körben elterjedtek Kelet- és Dél-Európában, így egy jól meghatározott kialakulási hely kijelölése, az adott technikai megoldás előképeinek, kronológiai és klasszifikációs kérdéseinek részletes elemzése hiányában számos bizonytalansággal járhat.

Az övek vizsgálatában jelentős fordulat következett be azt követően, miután felmerült az a kérdés, hogy miért is tekint-

---

6 Плетньов, В.–Павлова, В.: Ранносредновековни ремъчни апликации във Варненския археологически музей. (Frühmittelalterliche Riemenbeschläge im Archäologischen Museum of Varna.) *INM Varna* 30–31 (1994–1995) [1995] 24–239.

7 Dienes I.: A perbetei lelet. Milyen volt a honfoglaló magyarok öve? (Der Fund von Perbete. Wie sahen die Gürtel der landnehmenden Ungarn aus?) *ArchÉrt* 86 (1959) 145–158.

8 Pálóczi Horváth A.: Régészeti adatok a kunok viseletéhez. *ArchÉrt* 109 (1982) 89–107.; Hatházi G.: Sírok kincsek rejtélyek. Híres középkori régészeti leletek Kiskunhalas környékén. Halasi albumok 7. Kiskunhalas 2005.

hetők eleve keleti eredetűnek a veretes övek? A kérdés részben arra a megállapításra vezethető vissza, amit még Bóna István foglalt össze: szerinte a Kárpát-medencébe keletről érkező csoportok anyagi kultúrája új hazájukba érve minden korban megváltozott.⁹ Nyilvánvaló, amint arról az írott források – mind az avarok, mind a bolgárok és a magyarok kapcsán – szólnak, hogy ezek a nomád népcsoportok még hosszú ideig ragaszkodhattak korábbi hagyományaikhoz; azonban ezzel párhuzamosan már a sztyeppén elindulhatott egy ezzel párhuzamos folyamat is: a délkelet-európai–Mediterrán koinével való „kulturális párbeszéd”.¹⁰ Kialakult egy kulturális recepció, melynek során ezek a népek bizonyos kulturális elemekkel tovább gazdagították ezt a mediterrán-központú, antik gyökereken nyugvó egységet, miközben maguk, ezek az újonnan érkező csoportok is sok elemet átvettek ebből, az önmagában is sokszínű kulturális közegből. Az öviseletet is egyfajta kettősség jellemzi. Övet természetesen már hosszú ideje viseltek mind az eurázsiai sztyeppék lovasai, mind a Római Birodalom örökösei (akár a késő antik időszakban a germán népek alakította új államokra, akár a szellemi örökségen túlmutató tartalmi kontinuitást is jelentő Bizáncre gondolunk), de megtalálhatóak voltak ilyen emlékek a – Kiszázia irányításáért a történelem során oly sokszor vetélkedő – mindenkori Perzsia kora középkori viseleti szokásaiban is és az iszlám területén egyaránt. A veretes övek kapcsán azon-

-
- 9 Bóna I.: Régészetünk és Kelet-Európa. MTA Közleményei II. 28 (1979) 39–48. Recepciójára: Bálint Cs.: A 9. századi magyarság régészeti hagyatéka. In: Kovács L. (szerk.): Honfoglalás és régészet. /A honfoglalásról sok szemmel, 1./ Budapest, 1994, 39–46.
- 10 Bálint Cs.: Mediterráneum és a Kárpát-medence kapcsolatai a kora középkori régészet szemszögéből. In: Erdei Gy. – Nagy B. (szerk.): Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. /Monumenta Historica Budapestiensia, 16./ Budapest, 2004, 37–41.

ban, amint arra Falko Daim, Michael Schmauder és Bálint Csanád egymástól független vizsgálatsorozata is rámutatott, a kora középkori kelet-európai sztyepei csoportok viseletére erős hatást gyakorolt a késő antikvitás.¹¹

A fémtárgyakon található képi szimbólumrendszer vizsgálatánál is számos vita övezi azt a megközelítést, ami szerint ezen emlékek háttérében egy, az adott népcsoportra jellemző gondolatvilág (mondák, mítoszok, a vallás elemei) áll. Ennek értelmében az is kérdés, hogy értelmezhetőek-e ezek a képi ábrázolások az általános és autentikus ősi művészet megfogalmazásaként, vagy nem. Egyre általánosabb a magyar kutatásban az a nézet, amire korábban a XIX–XX. század fordulóján alkotó nagy formátumú művészettörténész, Alios Riegl is rámutatott, hogy alapvetően a mediterráneum képi- és ornamentális formái jelennek meg ezeken az alkotásokon.¹² Az „inda” és a „palmetta” mint térkitöltő elem ebből a képi világból ered, így annak háttérében a klasszikus antikvitáshoz kapcsolódó adaptációról beszélhetünk. Ez azonban nem minden esetben csak

---

11 Schmauder, M.: Vielteilige Gürtelgarnituren des 6–7. Jahrhunderts: Herkunft, Aufkommen und Trägerkreis. (Composite belt-sets of the 6th–7th centuries: origin, distribution and use.) In: Daim, F. (Hrsg.): Die Awaren am Rand der byzantinischen Welt. Studien zu Diplomatie, Handel und Technologietransfer im Frühmittelalter. Innsbruck, 2000, 15–44.; Daim, F.: Byzantinische Gürtelgarnituren des 8. Jahrhunderts. In: Daim, F. (Hrsg.): Die Awaren am Rand der byzantinischen Welt. Studien zu Diplomatie, Handel und Technologietransfer im Frühmittelalter. Innsbruck, 2000, 77–204.; Bálint, Cs.: Byzantinisches zur Herkunftsfrage des vielteiligen Gürtels. In: Bálint, Cs. (Hrsg.): Kontakte zwischen Iran, Byzanz und der Steppe in 6–7. Jh. VAH 9 (2000) 99–162.

12 Marosi, E.: Utóélet vagy újjáélesztés? Kísérletek a nagyszentmiklósi kincs beillesztésére a magyar művészet történetébe. In: Garam É. (szerk.): Az avarok aránya. A nagyszentmiklósi kincs. Budapest, 2002, 134–142.

egyfajta másolást, szolgai utánzást jelentett. A bizánci kultúra széles mintakincséből ugyanis nem mindent, hanem inkább csak bizonyos formai elemeket vettek át ezek a kultúrák, amint arra az „avar kori indavirágot” kibontó tanulmányában Szőke Béla Miklós és Falko Daim az avar kori madárábrázolások kapcsán mutattunk rá – mindez pedig a befogadó kultúra választása.¹³ Minden bizonnyal azok az elemek, tárgyak, képek, szimbólumok kerültek át ezekbe a sztyepei területről érkező kultúrákba, amik adaptációja egyébként is beilleszthető volt ezen műveltségek szellemi hátterébe. Valószínű tehát, hogy a kifejezésforma volt az, ami megváltozott, de nem a mögötte lévő tartalom. Ez a megállapítás viszont arra figyelmeztetheti a kutatást, hogy lejárt a szavatossága azoknak az elméleteknek, amelyek az egyes tárgyak, tárgycsoportok mögött hatalmas erudícióval nagy narratívákat vélnek felfedezni: akár a sztyepei kultúrák feltételezett „poszt-szasszanida” hátterével; akár a fémdíszeken látható ábrázolásoknak az adott népcsoport mitológiájának vélt értelmezésével kapcsolatban, amint arra Bollók Ádám több előadásában is rámutatott.¹⁴

Bálint Csanád volt az, aki részletesen kitért annak bizonyítására, hogy a fentebb említett „szasszanida hagyomány” mögött

---

13 Szőke, B. M.: Egy avar kori indavirág. Késő avar kori övgarnitúra Zalaegerszeg–Ola, Új kaszárnya területén. (Eine awarenzeitliche Rankenblume. Eine spätawarenzeitliche Gürtelgarnitur aus Zalaegerszeg–Ola, auf dem Gebiet der Neuen Kaserne [Új kaszárnya].) ZM 10 (2001) 103–140. Daim, F.: Der awarische Greif und die byzantinische Antike. Überlegungen zu einem frühmittelalterlichen Motiv. In: Friesinger, H.–Daim, F. (Hrsg.): Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern 2. Berichte des Symposiums der Kommission für Frühmittelalterforschung, Stift Zwettl, 1986. VKF 13 (1990), 273–303.

14 Bollók Á.: A honfoglalás kori övveretek kutatásának állásáról. Helyzetkép. In: „legjobb, ha mindez nem merül feledésbe...” Újabb eredmények a Kárpát-medencében 10–11. századi régészeti kutatásban. Budapest, 2007.

egy rosszul értelmezett keletpreferens szemlélet húzódott meg.¹⁵ A neves kutató által bírált nézet nehézségeire számos esettanulmány is rámutatott. Ezen vizsgálatok bemutatták, hogy azok az elemek, amiket korábban egy vélt keleti hatással láttak magyarázhatónak, számos esetben az antik Mediterráneum kézigyét viselik magukon. Az újabb elemzések azonban nemcsak a „lex parsimoniae” elvét érvényesítették, hanem más módszertani szempontokat is figyelembe vettek.¹⁶ A vizsgálatsorozatok nyomán külön kiemelhetők a X. századi Kárpát-medence ornamentális formakincsének háttérét elemző munkák. Korábban számos esetben egyfajta sakkvakság jellemezte a kutatást. A X. századi Magyar Fejedelemség uralta területeken megjelenő díszítőművészet ornamentális elemeinek jól körvonalazható, a Mediterráneumtól független előzményeit eddig ugyanis nem sikerült kimutatni a sztyeppéről, ez a díszítési hagyomány a keletinél jóval szorosabb szálakkal kapcsolódik Bulgária területéhez, amint arra már Fehér Géza is felhívta a figyelmet.¹⁷ Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a díszítőművészetet közvetlenül és kizárólagosan csak innen vehették át a X. századi magyarok tárgyait készítő mesterek. A Mediterráneum hatása nemcsak Bulgáriában érvényesült, hiszen Bizáncnak mindig megvoltak a kapcsolatai a sztyepei területek felé, a közvetlen szomszédság az Al-Duna mentén, a Kaukázus tengerparti régiójában, de még inkább a Krímben folyamatosan fennállt. Ezek a területek az írott

---

15 Bálint, Cs.: Zwischen Orient und Europa. Die „Steppenfixierung” in der Frühmittelalterarchäologie. In: Henning, J (Hrsg.): Zwischen Byzanz und Abendland. Pliska, der östliche Balkanraum und Europa im Spiegel der Frühmittelalterarchäologie. Frankfurt am Main, 1999, 13–16.

16 Szőke 2001; Bálint Cs.: A nagyszentmiklósi kincs. Régészeti tanulmányok. VAH 16a (2004); Bollók Á.: Adatok a magyar honfoglalás korának kronológiai kérdéseire. Az övveretek. Budapest, 2007. (Szakdolgozat)

17 Fehér 1940.

források szerint sokszor képeztek egy átadó-átvevő zónát, ahol a két kultúra elemei találkoztak – továbbformálva mind a két terület anyagi kultúráját. Közvetlenül Bizánc szomszédságában, de még a sztyeppén élő népek tehát még jóval azelőtt találkoztak a Mediterrán kultúra hatásaival, hogy közvetlenül a Duna menti területekre tették volna át hatalmi centrumukat. Később geopolitikai helyzetükből adódóan aztán még erősebb lehetett Bizánc hatása, amint azt az ornamentális emlékek vizsgálatán keresztül, többek közt a bulgáriai emlékeken Totyu Totev vagy Georgi Atanasov elemzései mutatták be.¹⁸

Az adott tárgyakon lévő ábrázolások alapján egységes narratívát rekonstruálni kívánó szemlélet kritikájának hátterében azonban nemcsak a kutatásban bekövetkezett szemléletváltás áll, hanem a modern régészet által sokszor hangsúlyozott módszertani, szakmai kifogások is említhetők. A régészet forrásai ugyanis önmagukban nem alkalmasak arra, hogy egységes képet rekonstruálhassunk a múlt alkotásainak teljes szellemi hátteréről. Példaként ezzel kapcsolatban a X. századi szíjbefűzős trapéz alakú bizánci csatok említhetők, amelyek mindegyik vizsgált területen előfordulnak.¹⁹ Ezen tárgytípus egyik köz-

---

18 Тотеv, Т.: Керамичната икона в средновековна България. (The Ceramic Icon in Medieval Bulgaria.) София, 2001.; Атанасов, Г.: Преславски белоглинени плочки от църква No. 2 в крепостта до с. Скала, Силистренко. (Bemalte Weisstonkacheln aus Preslav in der Kirche Nr. 2 in der Festung beim Dorf Skala, Kreis Silistra.) INMVarna 30–31 (1994–1995) 240–248.

19 Langó P. – Türk A.: Honfoglalás kori sírok Mindszent-Koszorús-dűlőn. (Adatok a szíjbefűzős bizánci csatok és a Délkelet-európai kapcsolatú egyszerű mellkeresztek tipológiájához). (Landnahmezeitliche Gräber in Mindszent-Koszorús-dűlő Angaben zur Typologie der trapezförmigen byzantinischen Schnallen und einfachen Kreuzanhänger mit Südosteuropäischen Beziehungen). *MFME – StudArch* 10 (2004) 365–457.

ismert darabja a bolgár hatalmi centrumból, Pliszkából került elő.²⁰ A csaton lévő oroszlánábrázolást több neves kutató külön értelmezte.²¹ Az egyik vélemény szerint az ábrázolás szimbolikus jellegéből adódóan a bolgár káni hatalom jelképeként értelmezhető. A Kárpát-medencei Kétpón előkerült hasonló csat kapcsán pedig korábban, a tárgy bizánci háttéréből kiindulva egykori viselője keresztény voltát is feltételezték.²² A magyarországi emlék esetében a fentebbi bulgáriai csat kapcsán megfogalmazott álláspontra építve, a tárgy egykori tulajdonosának kiemelkedő politikai hatalmát is igazolva látta a lelet közreadója. Hasonló övek, csatok azonban széles körben elterjedtek a korabeli Mediterráneumban, elsősorban persze annak központi régiójában, azonban a marginális zónákban is feltűntek. Ezen csatok esetében, amint arra újabban Valentin Pletnov elemzése is rámutatott, nagyon gyakori az oroszlánábrázolás. Az újabb leletek közreadását követően ma már Bulgária területén sem unikálisak ezek a csatok, számuk az elmúlt évtized kutatásai és kiadványai révén exponenciálisan nőtt.

Azt megállapítani, hogy a pliszkai csat egykori tulajdonosa vagy a kétpói csatot viselő személy mit gondolt erről a tárgyról, egyáltalán gondolt-e róla valamit, volt-e valami különösebb oka annak, amiért ezt a csatot vagy az ezzel a csattal felszerelt övet választotta viseletéhez, ma már nehéz lenne megmondani. Nincs ugyanis semmilyen forrásunk arra vonatkozóan, hogy általános értelemben milyen konnotációban vélekedtek ezen közösségek tagjai erről az ábrázolásról. Tekintették-e valami jelképeknek az oroszlánt? Arról sem maradt fenn forrás, hogy miként szerezte meg az egykori tulajdonosa az adott

---

20 La Bulgarie médiévale. Art et civilisation. Paris 1980, 92–93, No. 118.

21 Аладжов, Ж.: Бронзови токи с животински изображения от ранното средновековие (Boucles en bronze avec des représentations animales du Haut moyen âge). Arh Sofia 22 (1981/4) 22–27.

22 Selmeczi, L.: Der landnahmezeitliche Fund von Kétpó. Acta ArchHung 32 (1980) 251–265.

tárgyat, és hogy miért volt fontos neki, mint ahogy azt sem tudjuk, hogy fontos volt-e neki. Az oroszlánábrázolásos csatok keresztény gyökerekkel rendelkező környezetben való értelmezése is számos magyarázat lehetőségét biztosítja. Abban az esetben pedig, ha kiterjesztjük az ezen ábrázolások háttere mögött meglévő és a X. században is folyamatosan ható mediterrán kulturális ismeretanyagot, akkor még szélesebb az interpretációk tárháza. Egy olyan területen, mint amilyen a X. századi Bolgár Birodalom vagy a Magyar Fejedelemség, ahol a mindennapi élet struktúráiról csak töredékes forrásadottságokkal rendelkezik a történeti kutatás, ilyen rekonstrukciókra csak kevés esetben, vagy komoly tévedések kockázatának vállalásával van csak lehetőség.

Az úgynevezett „líra alakú csatok” vizsgálata a kutatás egy másik sokat vitatott módszertani jellegű problémájára hívja fel a figyelmet. Ez a tárgytypus, amint azt Stanislav Stanilov bemutatta, alapvetően késő antik előképekkel rendelkezik és egy olyan, már a késő antik viseletben meglévő csattípus továbbfejlődött változata, amely a IX–X. században nagy területeken vált népszerűvé. A tárgytypus kialakulása kapcsán azonban felvetődött annak lehetősége is, hogy ezek az emlékek alapvetően sztyeppeti háttérrel rendelkeztek, és az ott használt csontból faragott előképek nyomán, éppen a nomád csoportok révén váltak népszerűvé a fémből készített variánsok.²³ Ez utóbbi felvetés háttérében két, ma már módszertani szempontból kevesek által vallott elképzelés is húzódik. Az egyik az, hogy a nomád törzsszövetségek tárgyi hagyatéka alapvetően keleti eredetű, tehát azok előképeit is minden esetben keleti emlékműanyagban kell azonosítani. A másik feltételezés pedig az, hogy ezen népcsoportok korai hagyatékában

---

23 Langó, P.: Archaeological research on the conquering Hungarians: A review. In: Mende, B. G. (ed.): Research on the prehistory of the Hungarians: A review. VAH 18 (2005) 175–340.

gyakoriak a szerves anyagból készített használati tárgyak vagy ékszerek, mivel ezen közösségek nem, vagy csak korlátozott mértékben juthattak hozzá a szükséges fémmennyiséghez (elsősorban természetesen színesfémekhez). Az utóbbi elképzelés alapvetően arra a XIX. századi, Gottfried Semper által kifejtett evolucionista nézetre vezethető vissza, ami szerint egy csoport a formavilágát kezdetben általánosan az elérhető szerves anyagban fogalmazta meg, majd a társadalmi fejlődés változásával párhuzamosan ugyanazt a formakincset már összetettebb technikai tudást igénylő anyagok alkalmazásával alakította ki. Mind a két elképzelést (a rossz értelemben vett keletpreferenciát és a semperianizmust) az újabb elméleti és gyakorlati megközelítések elvetették.²⁴ Újabb érv annak alátámasztására, hogy az Altaj mentén lévő, térben és/vagy időben távoli, de formailag valamelyest hasonló emlékek ezen egyszerű csattípus előképei lehettek, nem merült fel, így egyre elfogadottabb az a vélekedés, hogy ebben az esetben is egy, a Délkelet-Európában kontinuusan meglévő formai hagyományra építhető modellel kell számolni.

Számos egyéb jellegzetesség is összeköti azonban ezeket a területeket. A művésztől jelentősen különálló területre nyújt bepillantást a fegyverek vizsgálata. A hadi felszerelések kialakítását leginkább a praktikus szempontok határozták meg. A fegyverek formai kialakítását, az újabb tárgytipusok megjelenését ugyanis mindig a jobb hatásfok elérése ösztönözte. A vizsgált két régió esetében, amint arra Valerij Jotov kutatásai számos esetben rámutattak, e tekintetben is sok közös vonás található. A szabályák kialakítása kapcsán ugyanúgy, mint az íjak és nyilak, vagy a balták vizsgálata során megfigyelhető a hasonló fejlődés. Jotov eredményei alapján nyilvánvaló, hogy a fegyverek közti

---

24 Marosi E.: A honfoglalás a művészetben. (The Hungarians' landtaking as reflected in the arts.) MT 103 (1996) 1026–1034.; 1043–1044.

nagy mérvű hasonlóság oka az azonos taktika következménye, míg a párhuzamosság a tágabb régióban megjelenő újdonságok dinamikus integrációjából adódik mind a két területen.²⁵

Fontos része a bulgáriai kutatások eredményeinek az a fajta folyamatosság, ami a VIII–XI. század közti időszak fémveretei kapcsán figyelhető meg; mindaddig, amíg a Kárpát-medencében a IX. század második felére keltezhető fémveretek száma nagy mértékben lecsökken, vagy keltezésük nehézségekbe ütközik. A 800-as évek végén megjelenő új régészeti lelethorizontnak pedig viszonylag kevés és áttételes kapcsolata volt a korábbi időszak emlékeivel. A leletekben megfigyelhető általános változásokról ezért lényeges, a magyar kutatás számára meghatározó információkat nyújt ezen időszak bulgáriai leletanyaga. A tárgyak változásának, formakincsének módosulását jól tükrözik az olyan jelentős bulgáriai gyűjtemények, mint a Pliszikai vagy a Preszlavi Múzeum vonatkozó emlékei, a Várnai Múzeumban őrzött kisleletek, amelyeket Valentin Pletnov és Vanja Pavlova adott közre, vagy a már említett Sztaraja Bálgarija gyűjtemény leletei.

A párhuzamos fejlődés mellett fontos a különbségek vizsgálata is. Számos olyan emlék, temetkezési szokás figyelhető meg az egyik vagy a másik vizsgált régióban, ami alapján elkülöníthető az adott terület régészeti egysége a másik régió anyagi kultúrájától. Ilyen különbségek figyelhetők meg az importcikkek esetében. Valeri Grigorov doktori disszertációja és Mesterházy Károly elemzése is bemutatták, hogy a délkelet-európai–bizánci kisleletek kapcsán milyen eltérések figyelhetők meg e területeken. Melyek azok a tárgyak amelyek a Bizánccal közvetlen szomszédos és a mediterráneumhoz közvetlenül kapcsolódó, bolgárok uralta vidéken még divatban voltak, de már a Kárpát-medencében nem váltak népszerűvé. Az, hogy mely emlékek

---

25 Iotov, V.: A note on the “Hungarian sabers” of medieval Bulgaria. In: Curta, F. (ed.): *The Other Europe in the Middle Ages Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans*. Leiden 2008, 327–338.

hol lettek népszerűek, nemcsak az egykori kapcsolatok jellegén és minőségén múlt, hanem a befogadó kultúrán is. Ugyanúgy, ahogy Bizánc esetében is egyfajta szűrő működött az idegen elemek beépítése, felhasználása vagy elutasítása esetében (mikor mi vált divattá), ezek a kultúrák is bizonyos elemeket befogadtak, másokat nem. E tekintetben érdekes például a bizánci üveg karperecek kis száma a Kárpát-medencében, miközben Bulgáriában és más területeken nagy népszerűségnek örvendtek. Más elemek: pl. a csüngős kaftánveretek konkrét párhuzamai viszont nem, vagy kevésbé ismertek Délkelet-Európából. Úgy tűnik, hogy a hasonló viseleti jelenségek csak később, azzal a régészeti horizonttal jelentek meg Bulgária területén, amelyeknek a klasszikus emlékei – a Ludmilla Dončeva-Petkova által feltárt – Odarciban kerültek elő. Hasonló példák mind a két területen természetesen tovább bővíthetők, azonban a különbségek – ugyanúgy, mint az egyezések – jól jelzik azt a fajta „együttlmozgást”, amire már Fehér Géza is felfigyelt. A magyar kutató munkáját is folytató bolgár és magyar szakemberek nyomán így mára ez a kép is jóval sokrétűbb, és a jövő kutatásának feladata, hogy ezt a képet még tovább árnyalja.²⁶

---

26 A tanulmányban összefoglaltak részben a Türk Artilával közösen folytatott többéves kutatómunka eredményein alapulnak. Itt szeretnék köszönetet mondani a bolgár kutatóknak, akiknek áldozatos segítségével nélkül e munka sem születhetett volna meg: Ludmilla Doncheva-Petkova, Dochka Vladimirova-Aladzhova és Katja Melamed támogatásáért, a fiatalabb kutatók közül Valeri Grigorov önzetlenségéért tartozom sok köszönettel. Megtisztelő volt a számomra a Bolgár Régészeti Intézet Sumeni Fióléjájának munkatársaitól tanulni, akik közvetlenségük és segítőkészségük révén jelentősen formálták ezen emlékművel kapcsolatban ismereteimet. A pliszikai gyűjteményben Janko Dimitrov, a Sumeni Múzeumban Stela Doncheva nyújtott mindig segítő kezét. Várnában Valerij Jotov, Vanja Pavlova és Bojan Totev önzetlen támogatásáért lehetek hálás.